

Emnenr. 70

Fylke: Vest-Agder

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Oddernes

Emne: Fra robåt og seil
til motor

Bygdelag: Flekkerøy

Oppskr. av: H. Thomassen

Gard:

(adresse): Flekkerøy

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Går vi tilbake til 1000-tallet var jordbruket viktigste næringsvei her på Flekkerøy. Det var litt sjøfart, og iallfall en mann hadde et fartøy han seilte på utlandet med med fiskevarer blant annet. Fisket var bare en binding og var hva vi kaller småfiske. Båtene blei i den tid bygd av folk på øya. De blei siden kalt lillebåter og var av eik, bordene var satt sammen helst med nagler av eier, som blei regnet for å være best. Fiskerne var gjerne to sammen om ei nat. Med denne kabet de inne på bukke-ene eller matrell, rild og annen fisk som søkte inn på ettersommeren. Så fisket en i vinterhalvåret med handsnøre og stjell som ager eller tørst, sei og kolje innenstjers og på grunnene utenfor til 2 kvartmil av land. Oftest var det bare en mann i båten til de ble fiske. Til disse 15-16 fots lillebåtene hadde en spridseil og fokke og siden også loppseil. En kunne ha 2 rev i seilet og 1 i fokka. Båtene var noe tunge å ro, men gode å seile på. Flere sommer blei

2

de satt på land og smurt ut- og innvendig med tjære. De var meget holdbare. Jeg husker de far solgte sin lillebåt i 1910 for kr 22,- da sa han: "Det var ikke meget, ikke engang 1/2 kr pr år." Og båten var da enda meget god. I 1860 årene koster slike båter 20 daler når de var nye. I den første tid blei det bare fisket til eget bruk og solgt leilighetsvis til fartøyer som søkte inn på uthavene, men etter at Th. Sand blei grunnlagt (1641) solgtes fisken helst der. Det var et surt liv å fiske med handsnøre om vinteren når skjellene frøs, det veit jeg av egen erfaring. En sanket fisken i kistev og når en hadde en "park" (brønn) full, var det å fare til byen. En måtte opp i 4 tida, sette over tjeleu i det kalde hjakket, legge i ovnen inne og få seg noe mat, og så bar det av sted. Det er 10 km til, og da det gjerne er strøm ut fra elvene og "nordasten" om morgenen (rett i mat) er det et par timers roing inn til byen. Her solgtes fisken direkte til byens folk, men etter hvert kom det oppkjøpere. Så snart som i 1912 kunne en onsette en slump fisk på ca. 70-80 kg for utlag kr 20,- Fiskehandlerne begynte på denne tid å kjøpe etter vekt, og det var nok å fast pris 30 ore pr kg for borsk, kolje og lange i blanding, men vel å merke slik at alle store fisker over 3 kg blei betalt med kr 1,- I senere tid gikk en over over til bakker (lurer) om vinteren og fisket bare med snøre kast og vår. Disse fisker var meget like innbringende

Merkelig var det at folk fra andre steder slo seg ned her og fisket. En som heile Govert kom fra Lista til eks. og giftet seg antagelig her omkring i siste halvdel av 1600 årene. Fra ham skriver fiskeplassen Goverts hola seg, på han må ha funnet den. I mer enn 200 år blei det fisket med snøre her. Slik gav fortalte meg at det kunne ligge opp til 20 båter her leilighetsvis. Så er det vanstelig å få et napp her.

I lange værperioder og når haviten satte inn, var det nok usselt for mange. Flusene var små og enkle: ei stue, et lite kjøkken og et lapprom hvor barna lå, var nok så alminnelig, men der har også vært store hus. Så vil jeg nevne et eks. fra omkr. 1900. Tre sjekker med tilsammen 5 mann lå i en fiskeplass et par kvartmil utenfor Okse fyr. De dro til sammen opp 28 snuis med køljer. For denne fisken oppnåddes kr 1,- pr snuis til opptjåperne i Kr. sand eller 10 öre pr skykke i utsalg direkte.

Jegne på grunnene hendte det at de kunne få en hellefiske i blant på vårparken når den pøkkle innover. Så var det å prøve seg fram utover for å finne plasser der den holdt seg tidligere under trekket. Her var dypt, men nur 100 fanner, men også her traff de på grunnene eller hauser der det var betydelig grunnere, fra 60 til 100 fanner, og i bakkene eller iallfall i nærheten av disse hauser traff de hellefisker. Så vidt jeg kan

8081

4

lese meg til av stedsnavnene her (navnet på fiskerlassene) og sammenholder dem med navn på personer jeg kjenner, ser det ut som det var midt på 1600 tallet de første pionerer lette seg fram her ute, loddet og fisket fram og tilbake til de fant de rette plassene. De yttre plassene lå 4 kvartmil ut fra de yttre skjær. Medene på disse plasser måtte tas på lang avstand om en skulle få krysspiling. De tre „saler“ - fjell med et søkk på midten - som ligger ved Lår-Stuedal og like på fjellet Låle, som ligger i nærheten, blei gjerne brukt i klarvær. Over Flekwardene i Ny-Flekkumud gav de meget god peiling for de yttre plassene utenfor Flekterøy. De kunne en ha Tømpekløva som nok ligger oppe i Hægeland, over Okse fyr til eks. Til dette fisket blei lillebåter for liten. En bygde da båter på 18-19 fot, de såkalte mellombåter. En må merke seg at båtene var meget breie og forlige og må ikke sammenlignes med sjikler av samme lengde. Det skulle meget krabbetau til på så store dyp. Velde tid blei det laget av lindebark og slått på ei kastwinde som blei festet i et hal i veggen på låven. 150 favner tau var nødvendig. En vil forstå at det blei meget roing og tungt var det å hale opp krabbetau på slike dyp, og det kunne treffe en måtte gjøre mange sett for en krapp flyndra. Det beste re-

resultat jeg vet om er at en mann
 her fra åya dro opp 10 stykkene etter-
 middag, hele form. hadde han gjort
 sett på sett uten resultat. Det var
 vanlig at kvinnene rodde til byen
 med fisker på mannfalkene ikke
 skulle spille tid med dette. Det var
 gjerne enter som drev med dette.

Da min bestefar kallselle i lillebå-
 ten og min bestemor satt igjen med
 4 barn under skolealderen, tok hun
 til med dette. Det var hardbalne
 kvinner på Fletkerøy den gang, som
 kunne stå på bryggene i Tr. sand vin-
 ter tid og stykket opp hellefisk.

Litt før hundreårskiftet gikk en
 etter hvert over til å bruke sjakter
 til småfisket. De blei helst kjøpt fra
~~Strandal~~ og ~~Grinestad~~. De var lettere
 å ro. Lørlig gjorde det seg gjeldene
 i hummerfisket da det var å ro fra
 morgen til kveld.

Makrell fisket en i eldre tid
 med dorg. Det var gjerne en tid på
 morgenen og om kvelden at den blei
 best, og var det lagetlig seilvind,
 kunne en snart dra opp noen
 snes. I nødsårene etter 1800 blei
 atskillig makrell darget og sendt opp
 på landsbygda. På Lista hadde de
 noe tidligere begynt å drive etter ma-
 krellen. Etter 1800 dro noen av dem
 uester til Tr. sand for å drive der, da
 det her var lettere å bli av med fisken.
 Folk fra Fletkerøy holdt på denne tid
 av året på mud å fiske korsk og sei,
 men når de på kon til byen med

1858

6

fisker, kunne de ikke bli av med den. Byens fisker gikk på brygga med konga på armen; de skulle vissnok ha fisk, men ville vente til Lilla-båten kom, for de ville ha matrell. Når på denne kom, blei det en rivende avsetning på matrellen, 6 skilling (20 ore) pr stk, og det ansæes for høy pris den gang.

Da det hadde holdt på noen år, begynte Fletkerøy-fiskerne å tenke på om det ikke skulle gå for dem også å fiske med drivgarn. Vi nærmer oss nå 1830.

Listalendingene Ola i Heia (Ole Mauritsen Kvalseia og Andreas Bjørnstad holdt til i Steinsundet ved fastlandet innenfor Fletkerøy. De skulle være de første som fikk garn av bomulls tråd; nå hadde de av hampe tråd, men bomullsgarn fisker bedre. Fiskere fra Fletkerøy undersøkte garnene mens de lå på land til tork og fikk se at de var 80 mosker dype og nærmere 16 omfar til alna. Så denne tid gav en annen Lilla-mann, Astak Petersen Midthassel, et kjeve til en fisker fra Fletkerøy, så han fikk løse den rette moskestørrelse. Folk fra Lilla var ikke blide på hans for dette.

Garnlunken var ikke stor til å begynne med for Fletkerøy-fiskerne, bare 6-8 garn, og første året deltok bare få. Men det viste seg at fisket slo til, og neste år økte de lunken med et par garn, og flere deltok. Da de hadde fått en lunke på et par hundre favner, syntes de dersu var svært lang, så de skjønte ikke åssen de skulle greie seg for reiskutene som

17 7
kunne bli hengende fast eller skjære av
tentene. Det fortelles at de la' tolle-
kniven klar i seiltoppa for at de kun-
ne kappe tenten om no'ndvendig.

Til makrellfisket hrevdes større båter
enn de som blei nyttet til tullefis-
ken. De var på om lag 22 fot, og blei
kalt storebåter. Forøvrig var de som
mellombåtene, hadde samme slags
seil med unnatak av en liten
klyver. På båten var ikke låyboom
og heller ikke ei sinekle blokk. Seil-
skjølet halles under skjottallen ak-
terut og fokteskjøtene under tollene
ved seiltopprommet. Vantene og kly-
verfallet var også gjort fast her. De
gikk gjennom ei kause på toppen.
De måtte ikke være redde som skulle
seile til havs i de små åpne båtene,
men stort sett gikk det godt. Det gikk
eller måten flere folk under lading, for
de var det oftere å seile for livet langt,
men en storm om natta mens en lå for
garnene, kunne by på litt av hvert, særlig
istavinden kan komme som ut av en sekke.
De kjente ikke til aljeklar, fiskerne,
men når de hadde ei god vadmel-
brøye, muntbrøye blei den kalt, og en
god hatt på hodet, skulle de stå for
all slags vær. Det var en skam å klage
for kulde og vake. Da det gikk godt
med fisket, øktes garntallet til 12-16
omkring 1840, og li' år etter hadde en-
kelte 20 garn. Nils Lindebo hadde 18
garn og fikk ei natt 110 smek. På
denne tid blei den første makrell-
eksportert herfra. I 1843 kom et

fransk skip og kjøpte matrell, saltet den i rommet og førte den til Frankrike. Dette gjentok seg året etter, men så blei det slutt. Den solgtes ellers til folk i H. sand og bondene i omegnen. Prisen var fra 12 skilling til 1 mark pruisisk for det meste.

Under kuling kunne seilet vare vanskelig å håndtere når det skulle gås over stag eller kalses. Derfor anskaffes låybom på denne tid. Fra 1850 til 1860 kom garnballett opp i 30 og noe over. En båndt garnene selv, barna lærte det tidlig, og de var fremdeles 80 masker dype og 21 farnes lange, når de var felt. Så godt som hver morgen blei de halt opp til stork på rekker (tranler), siden blei det som regel bare et par ganger i ukka. Omkring 1860 kom engelske fartyger og iset matrell og førte den til England. Da kom prisen opp i 2-3 mark pruisisk.

1870: 40 garn og nå 100 masker dype. Toppseil kom nå i bruk og man la dekk på båtene. Fortjensten er fra 500 daler og nedover, og det var jo godt i denne tid. En merket den bedre velstand i husbyggingen. Da reistes de vakre hus i sørlandsstil med to værelser og forstue i fasaden og et par bakværelser, gjerne et spisekammer, der en åt om sommeren.

Vantlig var guttene med det året de gikk for prestes. Min far måtte i guttedagene gå rundt og bære garn. Som 8-9 åring hadde han 6 skilling dagen og kosten, det økte med årene til 12 skilling da han

båtle for fiskere i Dr. sand. Så var han med en gammel mann og tok isken med kenger. Det hendte de fikk 10 sneis på dagen. Faisen var 20 skilling til 1 mark sneiset. 14 år gammel (1863) på matrefiske. Han skulle da ha 1 garn med og ha den fiske de fikk i dette. Det året kjente han 12 spesiedaler på matrefisest som varke 6-8 ukter.

Detle fisket foregikk på den måten at en seile eller rodde ut om ettermiddagen, som regel 2-3 mil av land; men med de åpne båtene hendte det at de var 5 mil (geogr.) 7 9-tide pleide en gjerne å rekke. En dreiv med vinden hadde kanskje opp mer eller av fiske etter som vinden var sterk. Båtens ier pleide å styre mens de to andre satte i hver sin kannel. Så springte en bangen mot og blei liggende og drove utover natta. De åpne båtene hadde ikke kahytt. Et seil blei spent over frampiggen til å lure litt mens de lå for garna. Ville en av mannskapet sove under seilassen til land, fikk han sulle seg inn i klyveret, om den var ledig, og legge seg på garnhangen. Men med dekkbåtene var det bedre. Skuteret var ei styreluke, og bak denne i bakpiggen var det plass til ei høy på tvers, så iallfall en kunne ligge. Men hvor primitivt det enda var! Gryta som hang i en seiler og hvori kaffe kjelen blei salt - det kunne bli lys i lys bartover i stille sommerkvalder når kaffen skulle kokes - den firhanta hjemmelagte loka som omhides

kom i bruk stod purret til matka med et halglyt i. Det er frykkelig mest var seilstaker eller danstkip, som kunne skjære over garnlunken. Som slite i nærheten, var det å blusse så de kunne forandre kurs. Turlene kunne også brette under kuling og sterk strøm. I 9-års alderen var jeg en gang med for mor, da det blei sterk kuling. Vi måtte legge ned matka, for da blei det mindre slingring og lettere å hale inn garnene. De halve lunden var halt inn, kom kampen. Så var det opp med matka og seilene og til å kysse og leke i mårtel. Det viste seg at de var gått på to plasser. Vi fant igjen endegarnene; men 72 garn gikk tapt.

I 1880-årene var garnene 120 masker dype og antallet 60. De båter som bruktes i 1890-årene var 28-30 fot. Til denne tid hadde de vært bygd i Løgne eller Mandal. De var nok så breie og flatbunnnet. Sen sammen 1895 var det kapselab i Kr. sand, og da viste det seg at de østlandske båtene som var dypere og skarpere var bedre seilere. Dette gjorde at mange nå bestilte skøyter fra Trondheim. Til disse båtene blei spridsel for tungvint og avløst av gaffelseil. Akkurat blei nå som til li kalytt med køy på hver side. Ved skottet til garnrommet stod byssa, så nå blei det ganske koselig når de kom med varme etter halinga. Når de for hadde vært bratte og svette etter 2 til 3-4 timers haling, var det vanskelig å holde seg varme i kroppen

under seilinga til land. Bare god helse og herding kunne stå for blikk.

En gammel to assuransforening her på øya, en for båter og en for garn. For å spare kvinnene for det svære strev å ro til byen med matretten blei det i 1895 dannet en ekspartfor. og bygd buer, ishus, der matrett og sild blei pakket og sendt innen- og utenlands. Med dekkbåtene dro en lenger til havs, den på Revet opp til 8-9 mil. Da skøyte-
ne blei over 30 fot, var de tungt å hale. En må merke seg at en drar ikke garnene til seg, det er skøyta som hales mot vinden. To mann satt i luter på fordekket, den ene heilt framme i baugen der det er ei rulle. Båteieren står helst i rommet og "stuer" garnene. Under heiding var det å dra av all makt. Kom det virkelig svare sjær som gikk over baugen, fikk en sette hodene mot og slippe senlene så de ikke skulle brette. Garnene for da ut på rulla skreit. Men på på in igjen. Seilasene tyent ei slik natt kunne være på livet laust. Men de kunne også manøvrere båter. Det var "å seile på roret og isekaret" som de pleide å si. En del blei borte, men det hendte også at manuskapet blei reddet mens skøyta gikk. Var det ille med storm, så var det ikke alltid så greit med godvær heller, om det blei heilt stille (blega). Skulle en ro til land 5-6 mil, var det temmelig stritt. Rormannen skålet akter. ~~En~~ En stod midtskips og en på framdekket

Enden stod de og skålet eller de satt på noe underlag på dekket og rodde.

Stuen var 16-17 fot. Fladde en ikke tykk hud, vantet del blommer og kvæller. Jeg husker det hendte de ikke kom hjem før om kvelden. Da hadde rodd fra kl 3 om morgenen kantsje.

Når det var huling og hvilsomt om en kunne gå ut, samt det gjerne munne på si hei med utsikt over fjæren om etteren. Og da blei det diskutert om været. Det var som regel de eldre som hadde ordet. Flere østavind om dagen, pleide gjerne å stille i solsettinga hvis det var klarvær. En pleide derfor å si at den døyde når den fikk sola i nesa (vind og sol i motsatte retninger) Ellers regnet en med at østavind gav seg med regn. Et gammelt ordtak var: "Østavind og kvinnfolkets vrede stiller helst midt vake." Gilding i skyer ved sola kalles værstubb. I solfallet kunne værstubben være før eller etter sola. Var den føre, var det sikkert tegn på uvær; var den etter, var det mindre sikkert. En pleide å si: "Vær fjæren (værstubben) gikk foran herren (sola) var det et dårlig tegn, bedre om han gikk etter. Garde(ring) rundt sol eller måne, var regnet for et uvarmte. Var det åpning i garden, ville vinden komme fra denne kant. Når det flimret fra sola, blei det uvær. Når de lå utenfor land om morgenen til eks. i matrellfisket og de så det steig "damp" opp fra dalene inne over land, kaltes den dalegrubb. Det var tegn

14293

på at det ville bli vind hen på dagen fra nordvest. Når sola kom ned mot horisonten - dette helst når en var på den fiske i Hardejøen - og en så mot den en stund og på etterpå på i en annen retning og det da viske seg svarte søler for øynene, ville det bli stille neste dag. Lav vannstand er tegn på sydlig eller østlig vind, og høyvann er tegn på vestlige vinder. Dette er nok så forklarlig da vannet vil strømme fra eller til Skagerak.

Oftest hadde to fiskere skøyte sammen, far og sønn eller to brødre som regel. Men somme var alene. I slike tilfelle måtte en ha to mann med på part. Det var særlig bønder vestenfra, en stor del fra Skinesdal, Holme og Løgne som var med. Stållen var så meget seinere den tid at de hadde ledig en tid. Hos oss var det alltid to fremmende i min barndom. Vi barn syntes det var så koselig når de kom disse "makrellmennene". Naen hadde flatbrød og smør ~~med~~ med hjemmefra. Ulige begynner hadde $\frac{1}{8}$ eller $\frac{1}{9}$ av bruttofortjenesten, mens de mer øvde og eldre hadde byvendeparten. Regner en med at de fisket for kr 1400,- fikk altså hver av partmennene kr 200,- og båteieren kr 1000,- Dette var vel det ombrentlige gjennomsnitt omkring årh. skiftet. Partmennene fikk middag og kaffe men holdt smørbrødet selv. Vi pleide å ha havregrøt 3-4 kvelder i uka, og da fikk "makrellmennene" med, om det ikke var eller vanlig stikk.

14

Om sildfisket vil jeg ganske kort berette at det var i 1883 de første gang fisket med drivgarn her utenfor, og dette fiske varte til 1911. Da tok silda slutt, og så dro flåten herfra til Flaugsund, der de drev mellom Utsira og Røvær i årrekte. Men tilbake til fisket her. En brukte samme skøyene som i makrellfisket, hadde 36-40 garn og var fire mann. Fisket var i vintermånedene. En seilte eller rodde ut om kvelden, men bare et stykke ut fra land og satte garnene og så dro en nokse^o snart. Dette fisket var farefullt. Det kunne bli snedykke så det var uråd å finne land. Men merkelig nok var det ingen forlis, skjönt det var temmelig nær noen ganger. Da silda kom nokse^o ujevnt og prisene til dels var meget ustabile - jeg husker min far en gang fikk 64 kasser (à 1 hl om lag) og fikk utbetalt 72 øre kassen, det samme som for en liter melk - var det til dels vanskelig for de fleste. Det var under^{en} nedgangstid de første motorer kom til åya. Den første ble kjøpt høsten 1905. En Alfred Leivson kom da fra U.S.A. til Tr. sand og var agent for Fairbank og Ferro. Det var bensinmotorer. Jeg vil ikke gi opp navnene på de første som kjøpte motor, da de ikke var av de dyrbare, iallfall høres en av dem til de mere lettbevegelige som kjøper dem ene dag og selger dem andre. De fleste ville se silda av. Og det gjorde de klakt i, for da kom det bedre motorer. Så menn i Tr. sand

det var vanlige arbeidere men hendige folk, Fjomsland og Faltenberg, tok på å lage motorer etter de ovennevnte amerikanske modeller, og de fikk solgt noen stykker her på øya. De fikk navn etter fabrikantene og var 4-hakts bensinmotorer. De var fra 4 til 5 htk. men bensinmotorene var den gang meget prøvtere enn petróleums- med samme antall htk. I 1907 og lida framover var det helst Skandia (Lysetil) som vant innpass. Det var også de beste motorer. Det var oppfyrings- petróleumsmotorer. De gikk sikkert og var etter htk. sterkere enn andre merker. Levahu kom også i bruk, men kunne ikke måle seg med Skandia. En 4 htk Skandia kostet kr 1400,- en 6 htk kr 2000,-. Mange av de eldre bygdes det var mange penger, og de aller fleste måtte låne i banken. Min far som var bankdirektør i 45 år fikk ordne med lån i det nødvendige, men banken tapte ikke et øre. Nå var det slik i den tid at når det blei meget fiske, falt prisen ned i ingenting, og somme tenkte at når en nå fikk motor, ville det bli mer fisket og enda verre priser. Men på den annen side var det jo en stor fordel å slippe den felle roinga. En brukte samme seilføring og brukte bare motoren når det var stille. Men så kunne en hale med motoren. Det vil si at en gikk med pakke for å opp mot vinden, og så kunne en bare hale inn "plakken" av garnene. I 1910 kjøpte min far en 4 htk Levahu for kr 1200,-

Jeg var da just konfirmeret og var med i tre år før jeg gikk på lærerskolen. Da far var så gammel, var det jeg som måtte greie motoren. Dessverre var den ikke god. Den sveiv sakte for full fart; men når vi skulle gå bakke under halinga, kom det "bek" på stempelet som bakte seg fast. Så blei det å hale garnene inn og så etter på målle vi ta av mellomstykket og slå olje på stempelet og så brette med en jernstaur på kvinghjulet til det låsnet, og når en på blei slengt hit og dit i sjøgangen og var sjøsuk og elendig, ja da var det ikke stort bedre enn da jeg 4 år etter å ha sluttet som fisker satt som vikar i en klasse med vanartede unge i H. sand. Et båtlag var meget uheldig med motoren. De kunne ikke få den til på noen måte, så den stod i båten til ingen nytte et helt fiske, men så fikk de byttet den ~~inn~~ med en ny.

Under første verdenskrig tjente fiskerne godt, særlig på sildfiske, og da fikk de større skøyter og motorer på 30 hk i blant. Nå har de største skøyter her 100-200 hk motorer. Snurpefiskefiske, tråling etter reker og sild er det heilt sunnlig å drive uten motor. Fra 1910 fikk en motor i sjektene, og de revalusjonerte småfiske. Fra "snurpefiske" gikk en over til kjølping og harping, og det kan gi meget fisk. Sist halvår ¹⁹⁵⁸ dro min nær-
meste nabo opp 15000 kg sei, tyr og matrell med kjølping og harping. Flau er alene i sjekta

1958